

Éljen a király!

Szemponatok a hatalom gyakorlásához az ókori Izraelben

Először talán mindenkit meglepett, később azonban természetesnek tűnt, ha René Girard azt a nézetet vallotta 1972-ben¹, hogy a társadalmak szervezésének, jelesül a vallásoknak nem céljuk az, hogy kiiktassák az erőszakot; inkább az, hogy kanalizálják, kontrollálják az erő és erőszak megnyilvánulásait, s ezáltal a társadalom szervezettségét garantálják. Természetesen jelen rövid írásunk célja nem az, hogy kultúrantropológiai kérdésekhez járjunk hozzá, jóllehet Girard tételét könnyű lenne igazolni az Ószövetség szövegéből. „Abban az időben nem volt király Izraelben, mindenki azt csinálta, ami neki tetszett.” (Bír 17,6) A deuteronomisztikus formula nyilván azt sugallja kortársainak is, de az utókornak is, hogy központi hatalom híján kaotikussá válik a társadalom élete, s ez a kontrollált és kiszámítható erő szükséges a rend fenntartásához – még akkor is, ha a hivatalban levő király messze van a tökéletességtől. Most azonban inkább arra kell koncentrálnunk, hogy a központi hatalom kialakulásában, de működésében is jelentős eltérések vannak – röviden: király és király között különbség van! Csupán rövid oldalpillantással legyünk az európai analógiákra: a középkorban kialakuló országok és központi hatalmak vezetői sem azonos jellegűek! Nem fogjuk most megvizsgálni, hogy miért választófejedelem áll az egyik német tartomány élén, s miért király a másik esetben; mitől nagyhercegség egy ország, s mitől királyság a másik; milyen különbség van például a kasztíliai királyság és a II. Fülöp alatt létrejött egységes Spanyolország királysága között – csupán arra utalunk, hogy ez Európán belül is eléggé sokrétű. Miért lett volna ez másként az ókori Keleten?

Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a mezopotámiai birodalmak kialakulását, az ottani központi irányítás megjelenését, ill. megnyilvánulási formáikat már elég alaposan vizsgálták szakkollegák. Analógiásan tehát sok mindent feltételezhetünk, s párhuzamokat kereshetünk ószövetségi szövegekben a mezopotámiai folyamatokhoz.² Persze, mindennek bizonyító ereje nem kötelező érvényű, mégis a folyamatok megértéséhez támpontul szolgálhat! S bár az írásos anyag Mezopotámiában se bővelkedik, ha a történelem kezdetére akarunk visszanyúlni, indirekt módon (főként az archeológiai emlékek segítségével) valamilyen elképzelésünk lehet, hogy az ókori Keleten hogyan alakult ki a letelepedett társadalom kultúrája. Az egyes kisebb települések lakosai között szükségszerűen kommunikáció alakult ki, értve ezen mind a megtermelt javak kicserélését, mind pedig a közös feladatok együttes ellátását, s ennek során nyilvánultak meg olyan különbségek, amelyek aztán a kommunikáció módját is meghatározták. Hogy konkrétabbak legyünk: mind Mezopotámiában, mind pedig Szíria-Palesztina területén a családi gazdálkodás volt a jellemző³ („household family”), s bár ezeknek mindegyike kvázi önállóságot élvezett, mégis

¹ R. Girard, *La violence et le sacré*, Paris: Grasset, 1972.

² Főként a D. C. Snell által kiadott kötetre támaszkodunk itt: *A Companion to the Ancient Near East*, Oxford: Blackwell, 2007. Ennek főleg első nagy fejezete tartalmaz olyan tanulmányokat, amelyek szempontjaik szerint fölhasználhatók: „The Shape of the Ancient Near East”. Lásd M. Liverani, *Historical Overview*, 3–19; Augusta McMahon, *From Sedentism to State*, 20–33; M. Chavalas, *The Age of Empires*, 34–47 P.-A. Beaulieu, *World Hegemony*, 48–61.

³ Természetesen ennek szociológiai vizsgálata érdekes lenne, de jelen összefüggésünkben túl messze vezetne. Lásd J. D. Schloen vonatkozó tanulmányát: *The House of the Father as Fact and Symbol. Patrimonialism in Ugarit and the Ancient Near East*, Winona Lake: Eisenbrauns, 2001. Izraelre nézve bőséges anyagot tár elénk az A. Yasur-Landau, Jennie R. Ebeling és Laura B. Mazow által szerkesztett kötet: *Household Archaeology in Ancient Israel and Beyond*, CHANE 50, Leiden/Boston: Brill, 2011.

voltak családok, amelyek nagyobbak voltak tagjaik számát tekintve, illetve voltak gazdagabbak, amelyek aztán területüket tovább tudták növelni. Ugyan ebből fakadóan összeütközések is létrejöhetnek, de számunkra itt inkább az az érdekes, hogy ez a különbség ugyan érvényre juthatott a kommunikációban, mégsem kellett erőszakot szülni: egyes családok kiemelkedtek, s vezető szerephez jutottak egy-egy kisebb településen. Folyamatosan, de elkerülhetetlenül létrejött a *chiefdom*, ami abban különbözik a nomád sejk pozíciójától, hogy örökletes – már amennyire az utódok alkalmasak a vezető szerep betöltésére, s ez a modell hosszú ideig fenn tud maradni, amennyiben a kommunikáció zavartalan módját biztosítja a településen lakók számára. Persze, mindez megváltozik az urbanizáció pillanatában! M. Liverani a Kr.e. IV. évezred közepére teszi az első „urban revolution” megtörténtét.⁴ A változást az tette szükségessé, hogy a kommunikáció módja is más lett: ezúttal a város és a hozzá tartozó mezőgazdasági háttér közötti kommunikációról beszélhetünk. Liverani teóriáját megismételve: a mezőgazdasági többlet felhasználása közös érdeket szolgált, úgy mint irrigációs rendszer kiépítését, közös védelmet, vagy a termelésben használatos eszközök gyártását, s mindez létrehozta a városi elitet. Persze, jól tesszük, ha nem európai szempont szerint nézzük itt a város és falu kettősségét: sok esetben „dimorf” életmódról beszélhetünk, tehát a városlakó is részt vett a termelésben, így maga is termelte azt a többletet, ami a központi adminisztráció számára forrást jelentett.⁵ A mi szempontunkból azonban az az érdekes, hogy így áll elő az a városállam-rendszer, ami például Szíria-Palesztina területén az Izrael megjelenése előtti időkben jellemző volt. Nyilvánvaló, hogy az így létrejött regionális királyság egészen más természetű, mint a *chiefdom* rendszerében kiemelkedő vezető – bárhogyan is nevezzük a központi vezetés élén levő személyt! A városállam élén levő király hivatala is örökletes, de itt nem az számít, hogy a társadalom többi tagjához képest mennyire volt képes a király többlet termelni, s ennek révén kiemelkedni, hanem az, hogy a létrejött hatalmi struktúrát mennyire volt képes kezelni. A kommunikáció kiterjedésével azonban ez a regionális királyság is megváltozott: Mezopotámiában általában a délen létrejött városi kultúra, ill. a Zagrosz-hegység területén élő települések közötti árucseré-forgalom hozta létre a mezopotámiai birodalmakat. Természetesen itt már a déli városállamok vallásának is jelentős szerepe volt, de nyilván bizonyos erő kellett ahhoz, hogy ilyen távolságban is tudják biztosítani a kereskedelem zavartalan folyását. Arról vita folyik, hogy az új típusú királyság megjelenésében mekkora volt I. Sarrukín szerepe a Kr.e. 23. században; némelyek vélelmezik, hogy már korábban megvoltak a feltételek, ismét mások azt sugallják, hogy inkább csak I. Sarrukín utóda, Naram-Szín birodalomépítő munkája stabilizálta a helyzetet. Viszont Sarrukín már jóformán az egész teremtett (értsd: akkor ismert) világ királyának tartotta magát, amit azzal indokolt, hogy miután anyja egy sásból készült kosárban a folyóba tette, később pedig Akki a vízből kihúzta, s kertésszé tette, Istár istennő beleszeretett. Királyságának így univerzális jellege van! Hogy miként történt ez az ókori love-story, nem is érdekes kutatnunk: annyi bizonyos, hogy I. Sarrukín hozta létre a világtörténelemben először azt a többbezes hadsereget, amely számára biztosította, hogy ő *sarru kissati* = az egész föld királya, a négy égtáj királya, a királyok királya. Tegyük mármint zárójelbe azt a nagyon fontos kérdést, hogy a hadsereg hogyan biztosítja a kommunikációt a birodalom távoli területei között, ne is foglalkozunk

⁴ Magyar nyelven hasznos olvasmány Gwendolyn Leick könyve: *Mezopotámia. A városok evolúciója*, Debrecen: Gold Book, 2004.

⁵ Izraelre nézve beszédes itt Kőszeghy Miklós könyve: *Keine Stadt lebt für sich allein. Jerusalem und seine Umgebung vor dem babylonischen Exil*, AOAT 421, Münster: Ugarit-Verlag, 2015.

azzal, hogy mindez hogyan változik meg az Újasszír Birodalom egyes uralkodói alatt⁶, csak egyre kell most figyelniünk: arra, hogy egy *chiefdom* királya, egy városállam királya, ill. az asszír nagykirály messze nem ugyanolyan személy! Mindegyik egy-egy politikai egység vezetője, de a politikai egység annyira eltér, hogy szinte bánjuk a vezetőt ugyanazzal a szóval illetni. És nem is ugyanazt a szót használjuk: a héber *melek* és az akkád *sarru* nem ugyanaz!⁷

Érdeemes mindezek hátterén újra olvasni már jól ismert héber szövegeket is! A Bír 6–9. fejezetéről már eddig is tudtuk, hogy összetett egység, de talán jól látszik a fentiek fényében, hogy Gedeon és Abímelek uralkodása két különböző típusú hivatalt mutat. A szöveg ugyan határozottan állítja, hogy Gedeon nem volt király, de ez a szöveg is állítja, hogy királlyá akarták választani, s csak egy bizonytalansági késői teokratikus gondolat volt az, amivel Gedeon visszautasítja a királyságot (Bír 8,23: „Az ÚR uralkodjék rajtatok!”). A Bír 8,24-27 azonban már váddal is illeti Gedeont – és ez éppen az a vád, amiben később a királyok részesülnek a deuteronomiumi történetírásban. A szöveg tehát nem beszél királyról, de királyt ír körül! Az elhívástörténetben azt olvassuk ugyan, hogy Gedeon önmagát Manassé legkisebb nemzetségéből valónak tekinti, s a családon belül is ő a legkisebb (Bír 6,15) – ez azonban igen erősen a deuteronomisztikus kiválasztás-teológiát tükrözi. Maradjunk annyiban, hogy vagyoni helyzete ma már nehezen térképezhető fel, de annyi bizonyos, hogy önállóan gazdálkodott, tehát azért a legkisebb mégis talán túlzás. Tekintélye viszont akkora, hogy hadba szólítja törzsét, sőt még a környékbeli törzsekre is kihat szava (Bír 6,35). Hogy milyen történeti értéket tulajdonítunk a Bír 6,9-14-nek, az idegen katonai álmának, az persze vitás lehet, de a szöveg mindenképpen úgy tudja, hogy még az ellenséges táborban is ismerték őt. S ami talán a legfontosabb: Gedeon szerepe nem ér véget a győztes csatával. Hosszan üldözi a midjanitákat, s ellenőrzése alá vonja a szélesebb területet. Persze, az elbeszélések történeti értékéről hosszasan lehetne vitatkozni, ám ez most nem célunk: az a cél, hogy a fentiek tükrében próbáljuk megérteni a szociológiai folyamatot, úgy, amint azt a szöveg elénk adja! Adva van egy nagycsalád egy törzs kebelében, melynek egyik tagja kiemelkedik; s bizonytalanság az, ami az egységes vezetést provokálja a törzs részéről, de ennek során egy bizonyos személy vezető szerephez jut, amely vezető szerep hosszabb távon is megmarad. Klasszikusan egy *chiefdom* vezetőjét láthatjuk benne; s talán az sem véletlen, hogy Gedeonnal kapcsolatban előfordul a királyság is (amit a vezető elutasít, mint láttuk, teológiai indoklással). Nyilván egyfajta királyságról van itt szó, még ha a hivatalos inaugurációs folyamat nem is szerepel az elbeszélésben. *Mutatis mutandis* hasonlókat láthatunk más esetekben is: Jefte példája annyiban különbözik csupán, hogy ott az elbeszélés még egy pikantériát is tartalmaz, nevezetesen azt, hogy a kiemelkedő család tagjai magát Jefte elűzik.⁸ Ám a törzset ismét külső fenyegetés éri, s az ammóniak legyőzésére a család

⁶ A kérdéssel foglalkozó nemzetközi irodalom hatalmas. Itt most csak utaljunk arra, hogy magyarul is van egy olyan mű, amely az Újasszír Birodalom birodalmi politikájával és belső kommunikációjával foglalkozik: Vér Ádám, *Az Újasszír Birodalom keleti tartományai*, Pécs/Budapest: PTE/L'Harmattan, 2018. Bibliai tudósnak is hasznos tudnia, hogy milyen birodalom irányítási technikák voltak ismeretesek bibliai korban!

⁷ Jegyezzük meg: már csak lexikográfiailag sem! Az akkád *sarru* etimológiailag rokon szava megtalálható a héberben is (nem csak a bibliai héberben!), de a *sar* első sorban katonai vezetőt jelöl, másodsorban pedig egy (főként asszír vagy babiloni fennhatóság alatt álló) térség politikai vezetőjét. Átvitt értelemben aztán vonatkoztatják kiemelkedő vallásos személyre is (angyal). – Ezzel szemben a *melek* (vagy *malik*) egy adott térség lakosai közül vezetőként kiemelkedő személyt jelent. E. A. Knauf epés megjegyzése szerint: Kurdisztánban ma minden falusi bírót *malik*nak szólítanak.

⁸ Nyilvánvaló, hogy nem egyszerű szöveg a Bír 11–12 sem, de most csak arra a szociológiai képre koncentrálnunk, amit a szöveg elénk tár. A többször átértelmezett szöveg analíziséhez vö. Michaela Bauks, *Jephtas Tochter*.

többi tagja alkalmatlan – ekkor hívják vissza Jeftét, s ígérik neki oda a „kisbíra” hivatalát (amiről tudjuk, hogy egyfajta királyság, csak nem az egész ország, hanem egy törzs felett). A győzelem meghozza Jeftének az elismerést, és megmarad hivatalában a győzelem után is. Hasonlít az elbeszélés abban is, hogy a kiemelkedő *chiefdom* a szomszédok féltékenységét is kiváltja: a Bír 8,1-3 és a 12,2-7 az efraimiak féltékenységét dokumentálja; ezt nagyvonalúan kezeli még Gedeon, de Jefte már érvényesíti megnövekedett hatalmát a sibbólet-történet szerint. – Hasonlóképpen azt kell mondanunk, hogy Saul királysága mögött is ilyen szociológiai folyamatokat láthatunk. Saul maga is egy a gazdálkodó nagycsaládok között (az elvesztett számár keresése nyilván világosan bizonyítja ezt). Talán azonban annyi különbséget láthatunk, hogy ő már joggal számol a törzsek szolidaritásával, amikor megindítja az ellentámadást az ammóniak ellen, s fölszabadítja Jábés-Gileádot. Az ő esetében is megmarad a központi hatalom, s bár nehezen tudjuk uralmát pontosítani, Gibeában udvart is tart (hogy ez mennyire azonos a kiásott *tell el-fúl* romjaival, az kérdéses). Viszont tény, hogy állandóan harcban állt, így uralkodásának mibenléte már nehezen rekonstruálható.

Visszatérve a Gedeon-történetekre: feltűnő, hogy mennyire eltér a Bír 9–10. fejezet az előző három résztől! Ugyan a két történet össze van kapcsolva azáltal, hogy a szöveg azonosítja Gedeont és Jerubbaalt, Abímelek apját, de ez nyilván késői konstrukció.⁹ Nem vidék, hanem város az, ahol ezúttal királyt választanak – az akklamáció tényét közli a Bír 9,6 a transzcendens erővel felruházott sikemi tölgyfa mellett. Akik pedig királyt választanak, azok nem a nagycsaládok, hanem – ahogy a Bír 9,2 mondja – „Sikem polgárai”, *ba^{al}lé s^ekem*. A király megválasztása pedig nem azáltal történik, hogy valamilyen fenyegetéssel vagy egyéb problémával szembesülve Abímelek jobban látta volna el feladatát, mint bárki más. Nem; egyszerűen hatalomtechnikai úton jut a királysághoz, egyrészt a választók meggyőzése révén, másrészt pedig puccsal, hiszen az összes többi trónpretendenst gyilkosság révén iktatja ki. Hogy tulajdonképpen milyen volt a király uralkodása, az kevéssé derül ki; csak annyit láthatunk biztonsággal, hogy az erőszak, a hatalomért való küzdelem állandó lett – erre utal Ebed fia, Gaal története.¹⁰ Az is bizonyosnak látszik, hogy Sikem erőszakos uralma a környezetre is kiterjedt, s nyilván a terjeszkedés jegyében hadakozott Abímelek Tébéc ellen, ahol végül is dicstelen halállal halt meg: egy asszony zúzta szét fejét egy kézimalom kövével. Az mindenesetre igen valószínű, hogy Sikem és Abímelek történetében valami hasonlót láthatunk, mint amit az Amárna-levelek leírnak a palesztinai városállamok királyainak egymás

Traditions-, religions- und rezeptionsgeschichtliche Studien zu Richter 11,29-40, FAT 71, Tübingen: Mohr Siebeck, 2010.

⁹ A 2Sám 11,21 indirekt bizonyítékát adja annak, hogy két tradíció összedolgozásáról van szó Gedeon és Jerubbaal személyének azonosításával. Az ammóniak elleni harc során utal Dávid Abímelek halálára: „Ki ütötte agyon Abímeleket, Jerubbeset fiát? Egy asszony dobott rá a várfalról egy malomkövet, és ezért halt meg Tébécben.” Jerubbaal nevéből a Baal teofór elemet a beset (=szégyen) helyettesíti, de nyilván ugyanarról a névről van szó. A város, a halál neve is megegyezik – csak arról nincs szó, hogy Jerubbeset azonos lenne Gedeonnal! Ettől még ugyan ismerhette a szerző Gedeon tradícióját is, viszont a kettő kombinálását még biztosan nem.

¹⁰ Sajnos nem igazán vagyunk jól informálva a késő bronzkori palesztinai városállamok életéről, mégis az a benyomásunk támadhat, hogy a városállamok közötti hatalmi harc és katonai konfrontáció is a rendszerbe kódolt jelenség volt – bizonytalán állandó kísérője volt a városok életének! Minden városállam abban volt érdekelt, hogy minél jobban kiterjessze vidéki hátterét, s ez szükségszerűvé tette az összeütközést a szomszédokkal. – Amint Gedeon és Jefte példája mutatja: ott is voltak összeütközések, de ez inkább a vezető szerep, ill. a féltékenység miatt történt. A hatalmi struktúra nyilván egészen más a *chiefdom* esetében!

ellen folyó harcai során. A királyt joggal hívják immár *meleknek*, hiszen itt egy városállam a politikum, amelynek elitje (a *b^{ec}álím*) választja meg vezetőjét.¹¹

Harmadik kategóriánk az ókori Kelet modelljeivel kapcsolatban a birodalom alapító királya volt – nyilván itt csak Dávid jöhet számításba! Ez azonban nem így van; azt mindenképpen figyelembe kell vennünk, hogy az izraeli királyság már egy megszűnt városállam-rendszer romjain alapult. Dávid királysága talán annyiban hasonlít az ókori keleti modellekhez, amennyiben nem egyszerűen a szomszéd térség elfoglalása volt a célja Dávidnak, hanem a környező királyságokat sorban hódította meg, hogy ezeket vagy adófizető vazallusává tegye, vagy perszónalunióként e királyságoknak is ő legyen a feje. Júda után Izrael jött, majd Ammón királyi koronáját is fejére tette, de leigázta Móábot és Arámot is, legyőzte Filiszteát – tehát tényleg birodalom állt elő. Természetes, hogy neki is ehhez hadseregre volt szüksége, mint ahogy I. Sarrukín esetében említettük; a lépték azonban mindent elmond: nem többezres hadról beszélhetünk, hanem (a 2Sám 15,18 alapján) 600 krétiről és plétiről. A térség nagyságrendje alapján: ez lehet reális szám! Dávid királyságának kialakulása és a kialakult „mini nagyhatalom” (Komoróczy Géza találó kifejezése!) működése azonban jelentősen eltért a megszokott birodalmakétól. Dávid nem királyi családba született; ilyen szempontból inkább a *chiefdom* vezetőjéhez kellene hasonlítania. Arról ugyan tudunk, hogy ifjúkorában pásztorkodott, de nem ilyen minőségében emelkedett ki a többi gazdálkodó közül. S bár az 1Sám 17 neki tulajdonítja Góliát legyőzését (aminek történeti körülményei sokszor vitatottak), politikai sikert mégsem ennek révén ért el: inkább a zsoldoskatoná, majd zsoldosvezér funkció az, amelynek során először önállósulnia sikerült, majd pedig (nyilván adó ellenében védelmet nyújtva) saját politikumot hozott létre, s ezért választották királlyá Hebrónban. Igaz, hogy nem mindenki örült a Dávid által nyújtott védelemnek; az 1Sám 25-ben Nábál éppenséggel nem – mégis talán ez lehetett a kivétel. Általában Dávid többet nyert békével, mint háborúval, még ha hadvezér volt is. Az északi királyság nem háború révén lett birtoka, hanem Saul családjának az alkalmatlansága után maguk az északiak választják őt királlyá a 2Sám 5 szerint. Hogy a háttérben esetleg intrikált Dávid, az itt állhat zárójelben; a végeredmény az, hogy Izrael összes véneivel szövetséget köt Dávid, nem pedig leigázza őket. Tény, hogy ezután a filiszteusokat hadi értelemben kell megverni; hasonlóképpen az ammóniakat is, bár ott is megjegyzendő, hogy először diplomáciai kísérleteket tesz Dávid (2Sám 10), s háborúra csak ennek sikertelensége után kerül sor. A cóbai arám királyságot is katonailag teszi vazallusává az új birodalom¹² – ami így valóban hasonlít a mezopotámiai birodalmakra, de hát a lépték jóval kisebb! A méretekre jellemző a siker feldolgozása is: Dávid nem épít fővárost; Jeruzsálemet elfoglalja ugyan, de feltételezhetőleg sok őslakost is meghagy a városban. Nem egy központi vezérlésű ideológia,

¹¹ Mindennek hátterén érdekes olvasnunk a Kr.e. 8. századból származó prófétai kritikát a Hós 7. fejezetében. A királyi udvar kaotikus viszonyairól szólva Hóseás ugyanazt a szociológiai képet vetíti elénk, mint amit megszoktunk az I. Jeroboám utáni északi királyok esetében: katonakirályok váltják egymást, s a hadsereg mindenkori parancsnoka puccsal dönti meg elődje trónját – hogy aztán a trónon ő maga is bevárja a következő hadvezér gyilkos árulását. Zimri például az 1Kir 16,15 szerint mindössze hét napig volt király! A hatalom gyakorlása ezek szerint kizárólag a hadi erősségtől függött – ilyen szempontból talán inkább tekinthetők az északi királyok a sikemi hagyomány örökösének, mint Saul utódainak, hiszen Saulnak volt ellensége bőven, de nem hátulról támadták őt meg honfitársai. Úgy tűnik, ez a jellegzetesség megmaradt mindvégig az északi királyságban.

¹² Korábban azt a véleményt fogalmaztam meg, hogy Dávid tervszerűen hajtotta végre a birodalom tervezését, ami hosszú távon is fenntarthatónak bizonyult: Ammon und Moab. Erwägungen zu Davids dynastischer Politik, in: W. Dietrich (ed.), *The Books of Samuel. Stories – History – Reception History*, BETL CCLXXXIV, Leuven/Paris/Bristol, CT: Peeters, 2016, 439-447.

hanem a törzsektől való függetlenség a célja! A templomépítés majd Salamonra marad, ami szintén egy birodalmi lét kifejezője lesz. S hogy az intézményes kiépülés messze nem emlékeztet minket a mezopotámiai birodalmakra, arra talán legjobb példa Absolon lázadása (2Sám 15 sköv): a hebróni lázadás váratlanul éri a Jeruzsálemben tartózkodó Dávidot, s az egész királyság látszólag összeomlik, egyetlen szempillantás alatt. Dávid nagyságára vall, hogy rögtön vissza tud vedleni egy szabadcsapat vezetőjévé: a pusztába menekül a krétiakkal és plétiakkal, majd személyes baráti kapcsolatait felhasználva lesz úrrá a váratlan veszélyen. Királysága tehát nem kiépített intézményrendszeren nyugodott, hanem a király személyén keresztül futó szövevényes kapcsolatrendszeren: a *peer-polity interaction* jellemezte¹³ ezt a királyságot! Mondhatnánk azt, hogy Dávid királysága újítás volt a maga korában – én inkább azt mondanám, hogy egy rendkívül okos válogatás volt a már meglévő eszközök és módszerek között.

Csak egy rövid szó erejéig jusson szóhoz az is, hogy a birodalom királysága is előfordul! Az 1Móz 14 legalábbis négy birodalom négy királyát említi Amráfelt Sineárból, Arjókot Ellászából, Kedorlámert Élámból, ill. Tidált Góimból. Csak találgatni tudjuk, hogy kikről lehet szó... Amráfel neve talán Hammurabinak felel meg, Arjók esetleg egy Máriaiban uralkodó Arriwuk királyra utal, a Kedorlámert egy élámi névre hasonlít, Tidal esetleg utalás a Tudhalia heztita királynévre.¹⁴ Négy birodalomról van tehát szó, de ezek különböző korokból származnak. S hogy hogyan uralkodtak e királyok, a szövegből nem derül ki; csak annyi látható, hogy a kisebb palesztinai városállamok fölött volt hatalmuk, s meg is verik ezeket. Ábrahám azonban Lót kedvéért szembeszáll e birodalmakkal, s királyaikat is megveri – ezek szerint Ábrahám is királyként áll itt előttünk? Annyi bizonyos, hogy a szöveg talán a történeti realitásokon túl is hangsúlyozza Ábrahám történeti fontosságát... Ami számunkra azonban ennél is érdekesebb, az Ábrahám és Melkisédek találkozása: Melkisédek kenyeret és bort visz Ábrahámnak (1Móz 14,18) – tehát elismeri fennhatóságát. Majd a 20. versben azt olvassuk, hogy Ábrahám tizedet fizet neki – tehát ő ismeri el Melkisédek fennhatóságát! Miről van itt szó? Csupán udvariaskodás, hogy mindketten a másikat nevezik uruknak? A kérdést azért nehéz eldönteni, mert Melkisédek az Ószövetségben egyebütt nem fordul elő, csak a Zsolt 110,4-ben – ott azonban pontosan úgy, mint itt szerepel: papkirályként. „Megesküdött az ÚR, nem bánja meg: Pap vagy te örökké, Melkisédek módján.” A megszólított ezúttal nem egy áronita pap, hanem egy dávidi király. A kutatók azonban egyetértenek abban, hogy a Zsolt 110,4 késői szöveg, amely a makkabeusok uralkodását akarta legitimálni: ők ugyan papok voltak (ároniták, ámde nem cádókiták), így nem lehettek dáviditák, júdaiak.¹⁵ A papkirály szerepe rájuk illik, nem az izraeli királyság korára. Ezzel a királysággal tehát egy másik tanulmányban kell foglalkoznunk!

Karasszon István

¹³ Lásd itt: P.S. Ash, *David, Solomon and Egypt. A Reassessment*, JSOTS 297, Sheffield, Academic Press, 1999, különösen a71–72. lapokon. Ash szerint azok az archeológiai bizonyítékok, amelyek Palesztinában a Vaskor IIA idejében a városok megerősödését mutatják, elégtelenek arra, hogy centralizált hatalmat feltételezzünk mögöttük.

¹⁴ Az újabb irodalomkritikai és redakciókritikai vizsgálatokhoz lásd B. Ziemer, *Abram – Abaham. Kompositionsgeschichtliche Untersuchungen zu Genesis 14, 15 und 17*, BZAW350, Berlin/New York: W. de Gruyter, 2005.

¹⁵ Lásd itt M. Saur, *Die Königspsalmen. Studien zur Entstehung und Theologie*, BZAW 340, Berlin/New York: W. de Gruyter, 2004.